

В. М. Гагауз,
аспірант Одеського національного
економічного університету

УДК 336.717.061.1

ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИЧОК У КРЕДИТНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

*Розглянуто функції та принципи позичкового забезпечення.
Запропоновано новий комплексний підхід до оцінки забезпечення
як частини кредитного ризик-менеджменту.*

Ключові слова: кредитний менеджмент, функції застави, принципи забезпечення.

Подолання негативних наслідків світової фінансової кризи, макроекономічна нестабільність у світовій економіці і в Україні вимагають від банківських інститутів активізації їхньої діяльності через рефінансування та збільшення обсягів кредитування реального сектору економіки. Слід зазначити, що кредитування для банків залишається основним джерелом доходів; враховуючи економічну невизначеність, відповідно воно генерує й підвищений ризик. В умовах, що склалися, проблема ефективного менеджменту кредитного ризику набула особливого значення. Його мінімізація та відповідно зниження можливих втрат банку за позичковими операціями створюють необхідні умови для підтримки стабільності й створення передумов для зростання економіки в країні. Розробка адекватних методик оцінки кредитного ризику, трансформація поглядів на заставу в кредитній операції, зміна стандартів керування ризиком забезпечення — необхідні умови у вирішенні проблем кредитного менеджменту, що виникли. Обґрунтування їхньої сутності, розробка методик оцінки, побудова відповідних моделей допоможуть вирішити частину тих питань кредитного менеджменту, що сьогодні виникають. На думку Л. Кузнецової: “Аналіз забезпечення позички — це складна, цілеспрямована діяльність менеджерів банку, яка містить у собі систему організаційних, економічних і правових дій, об’єднаних однією метою — поверненням позички та відсотків за нею” [1, с. 115].

Теоретичною та інформаційною базою дослідження є роботи вітчизняних і закордонних учених у галузі фінансів, кредитного менеджменту, оцінки ризиків, оцінки вартості активів, а також законодавчі акти України, нормативні та інформаційні дані Національного банку України (НБУ) тощо. Заставу як спосіб забезпечення зобов’язань позичальників досліджено в роботах таких економістів, як А. Мороз, В. Лагутіна, О. Лаврушин, Р. Тиркало, Л. Кузнецова, А. Ковальова, М. Кабушкіна.

Проведений критичний аналіз наукової літератури та нормативних актів свідчить про те, що в сучасних поглядах наукового співтовариства, методиках і вимогах регулятора щодо оцінки кредитного ризику недостатньо приділено уваги деяким аспектам сутності і ролі застави, ідентифікації ризику забезпечення та методикам його оцінки. Більш того, у вітчизняній і закордонній літературі відсутні систематизовані роботи, які комплексно охоплювали б інститут застави з погляду оцінки ризику забезпечення, розглядаючи його на теоретичному, методологічному та практичному рівнях, розкривали б місце та роль забезпечення кредитних зобов’язань у сучасній системі оцінки кредитного ризику.

Одним з основних елементів кредитного менеджменту повинна стати нова концепція стандартів оцінки і керування ризиком забезпечення. Її покликано сприяти поліпшенню якості оцінки, аналізу та керування заставним портфелем комерційного банку. Нова концепція містить у собі аналіз структури ризику забезпечення, способи його оцінки та контролю. Одним з перших етапів концептуальної трансформації поглядів на заставу є визначення функцій і принципів, властивих заставі. Їхнє дослідження буде сприяти переходу від концепції “вартісної оцінки предметів застави” до концепції “комплексної оцінки ризику забезпечення як складової частини кредитного ризик-менеджменту”.

Для цього на сучасному етапі необхідно розглянути функції застави та принципи забезпечення, а потім визначити сутність і місце ризику забезпечення в структурі кредитного ризику.

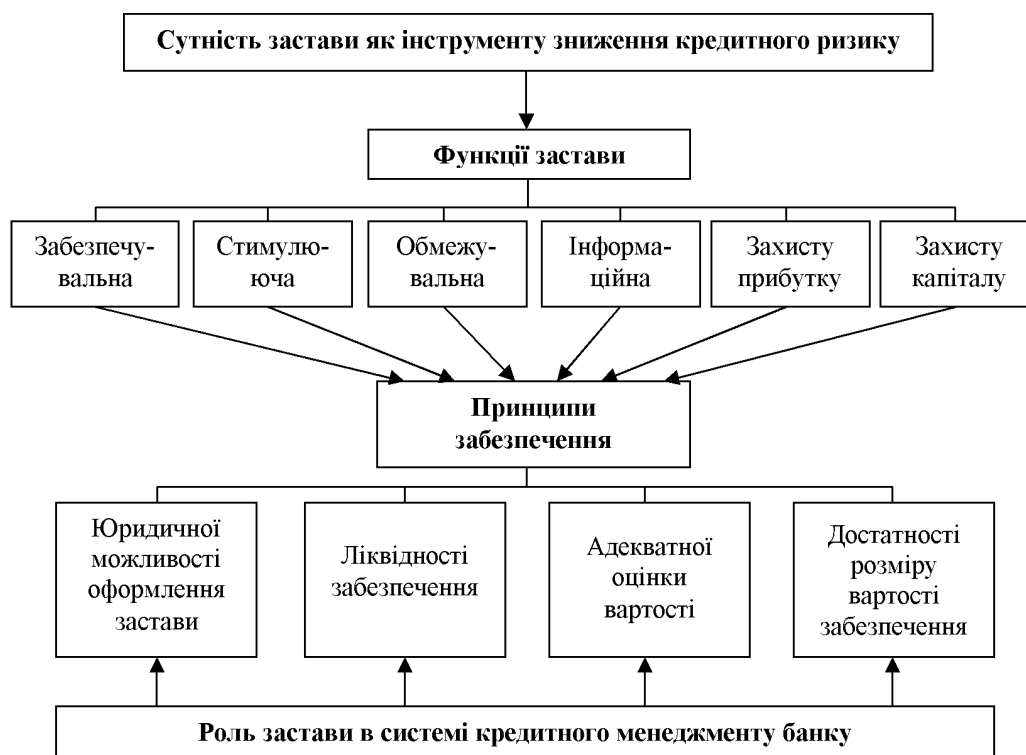

Рис. 1. Схема системного підходу при аналізі позичкового забезпечення

Теоретичною основою використання застави в кредитних операціях банку слугує такий принцип кредитування, як забезпеченість кредиту. Він виражає необхідність захисту майнових інтересів кредитора у разі можливого порушення позичальником прийнятих на себе зобов'язань. Цей принцип є одним з базових принципів кредитування. У сучасних умовах функціонування економіки зворотність кредитів тісно взаємозалежна з їхньою забезпеченістю, тобто залежить від здатності позичальників надати необхідні й достатні гарантії своєчасного повернення кредиту. Як у наукових працях, так і в практичній діяльності дуже часто ототожнюються терміни “застава” і “забезпечення”. На нашу думку, ототожнювати сутність цих понять некоректно. Це, на перший погляд, незначне узагальнення часто призводить до помилкових висновків. Застава — це спосіб, інструмент захисту прав кредитора,

у той час як забезпечення або предмети застави — це конкретне майно або майнові права, на які кредитор може звернути стягнення.

На заставу майна в кредитній угоді покладені певні функції, у випадку виконання яких кредитор знижує свій кредитний ризик. Сутність будь-якої категорії, у тому числі застави, розкривається через її функції. Функція (лат. *functio* — здійснення, виконання) — діяльність, роль об'єкта в межах певної системи, до якої він належить; зовнішній прояв властивостей певного об'єкта в певній системі відносин [2].

Необхідно відзначити, що питання щодо функції застави у вітчизняній літературі не порушувалися і лише частково розглянуті в російських джерелах. Так, В. Рослов і О. Щербакова виділяють чотири основні функції, які може виконувати застава: забезпечувальна, стимулююча, інформаційна та обмежувальна. Так само ними введений такий якісний критерій забезпечення, як “значимість активу для позичальника” [3, с. 15]. Нами розширено й уточнено запропоновані ними формулювання функцій застави [4, с. 99]. Крім того, ми вважаємо, що перші чотири функції (обґрунтування запропоновано нижче) стосуються індивідуального ризику забезпечення, а п'ята й шоста — до портфельного [4, с. 105].

Прийняте банком забезпечення може виконувати як одну, так і декілька функцій одночасно. На нашу думку на підставі цього та цілої низки інших факторів надалі можливо побудувати рейтингову модель оцінки банківського забезпечення. Безумовно, головною функцією застави є забезпечувальна, яка дозволяє банку впевнено почувати себе на кредитному ринку, не побоюючись окремих дефолтів своїх позичальників. Ця функція виконується в тому випадку, якщо забезпечення можливо реалізувати достатньо швидко та з невеликими витратами, направивши виручені кошти на погашення заборгованості за кредитом. Для виконання забезпечувальної функції майно повинне бути ліквідним, служити достатнім забезпеченням відповідного розміру кредиту, і тоді ризик забезпечення в банку є мінімальним. У такій ситуації залежність розміру кредиту від вартості забезпечення має тенденцію до зменшення. Розмір кредиту в такому випадку суттєво залежить від кредитної політики банку в цілому.

Адаптуючи дефініцію “ліквідність банку й банківської системи” і коментарі до неї, наведені в банківській енциклопедії, ми виділимо суттєві аспекти, які стосуються розглянутого нами питання. Розрізняють первинну та вторинну ліквідність.

Первинна ліквідність — здатність активів перетворюватися в кошти. Вона характеризується двома основними параметрами: строком, протягом якого актив може перетворитися в гроші, тобто протягом якого його можна продати, і відносною втратою вартості, тобто різницею між обліковою вартістю активу та сумою коштів, які банк може одержати від його продажу. Чим коротший строк і чим менші втрати вартості, тим більш ліквідним вважається актив. У випадку втрати первинної ліквідності банк втрачає актив.

Вторинна ліквідність — здатність активу бути використаним як забезпечення для одержання коштів, наприклад, через кредитування або репо. Вона характеризується співвідношенням між вартістю активу і сумою коштів, які можна одержати, надавши цей актив у заставу. Під час реалізації вторинної ліквідності банк не втрачає цей актив [5, с. 257]. В енциклопедії виділено три аспекти ліквідності: строк реалізації, витрати реалізації і здатність бути забезпеченням кредиту. Відзначимо як теоретичну корисність наведеного джерела, так і його недостатність з погляду практичного застосування.

У практичній діяльності існує багато прикладів, коли банки кредитують під заставу обладнання або частини виробничих потужностей, які не мають самостійної цінності або їхня ліквідність і вартість суттєво нижча, ніж у взаємодії з усім виробництвом. Якщо предметом застави слугує частина коштовного обладнання, задіяна в основному виробництві, що також суттєво впливає на весь цикл виробництва

продукції, отже, і на грошовий потік від його реалізації, таке обладнання як забезпечення виконує стимулюючу функцію. Власникові цього активу економічно вигідніше виконати зобов'язання, ніж вступати в конфлікт із банком і зупиняти виробництво. У цьому випадку банк може застосовувати інший, у порівнянні з першим випадком, алгоритм розрахунків розміру кредиту. При заставі такого майна сума кредиту не повинна перевищувати 40–50 % розміру витрат, які можуть знадобитися власникові у разі заміни цього майна. Визначення значимості забезпечення, на наш погляд, доцільно використовувати у своїй роботі й українським банкам. Для визначення параметра значимості передбачається умовний розподіл заставного майна на три групи: “незначне”, “значне”, “критично значне”. Він дозволяє одержати інформацію про те, наскільки предмет застави важливий і необхідний позичальникові для ведення виробничо-господарської та іншої діяльності. На нашу думку, це не самостійний параметр оцінки, а спосіб визначення стимулюючої функції застави.

Для випадків, коли в заставу надається житловий фонд, доцільно застосувати критерій, що відображає факт проживання заставника в житлі, що закладається. Якщо об'єкт застави — квартира, у якій проживає сам заставник і його родина, то, з погляду стимулу до погашення кредиту, вона є більш пріоритетною, порівняно з житлом, купленим для перепродажу або збереження накопичень. Така заставка виконує дві функції: забезпечувальну та стимулюючу. Тому при аналізі пропонованого забезпечення позичальниками (фізичними особами) аналізується місце проживання позичальника, а така заставка може характеризуватися як основне місце проживання або неосновне.

Запропоновані функції застави належать до певного майна, наданого в забезпечення, отже, їхнє використання можливе тільки для оцінки індивідуального ризику забезпечення як частини оцінки кредитного ризику. Індивідуальний ризик забезпечення — це ризик неповернення кредиту за індивідуальною позичкою за рахунок реалізації закладеного під нього майна.

Але, крім індивідуальних кредитних ризиків, банки аналізують портфельні кредитні ризики. На нашу думку, необхідно відзначити суттєві аспекти, що обумовлені зміненням ставленням банківського нагляду до ролі застави та знайшли своє відображення не тільки в рекомендаціях Базеля II, але і результатах стрес-тестування роботи комерційних банків, проведеного НБУ в 2008–2009 роках. У випадку зниження кредитного ризику позичальника і вартості забезпечення банки зобов'язані доформувати резерви на покриття можливих збитків за кредитними операціями [6]. Під час кризи зниження рівня власного капіталу нижче обсягу статутного фонду призвело до того, що у деяких найбільших банках власний капітал уже був відсутній як такий. Отже, банки вже не мали достатньо якісних активів для того, щоб можна було покрити зобов'язання. Збитки в більшості випадків обумовлювалися саме тим, що банки формували значні резерви під проблемну заборгованість за кредитними портфелями. Цей змушений захід був наслідком зниження оцінки кредитоспроможності позичальника і/або вартості забезпечення кредитів. Таким чином, це дозволяє виділити ризики, що безпосередньо стосуються оцінки якості кредитного портфеля, — портфельні ризики забезпечення.

Портфельний ризик забезпечення — ризик зниження рівня достатності капіталу і планованого розміру прибутку, пов'язаний з нестачею розмірів забезпечення, що призводить до необхідності доформування резервів під кредитні ризики. Оцінка портфельних ризиків забезпечення проводиться на підставі комплексного аналізу портфеля закладеного майна (заставний портфель банку), що включає в себе оцінку його кількісних і якісних показників, метою якого є підтримка на адекватному рівні його ліквідності та вартості. Такий захід покликаний захистити капітал і прибуток банку від позапланового зниження їхнього розміру. Тому ми у своїй роботі розділяємо ризик забезпечення на індивідуальний та портфельний.

Перша функція застави полягає в тому, що дії щодо формування і структури заставного портфеля банку, спрямовані на підтримку якісного кредитного портфеля, розглядаються як частина захисних заходів. Мета цих заходів — одержання прибутку від активних операцій за рахунок керованості розміру ресурсів, що направляються банком на формування резервів за неякісними позичками. За рахунок вартості закладеного майна банк зменшує розмір резервів, що формуються. Підтримка необхідного рівня забезпеченості кредитів є одним з механізмів збереження прибутковості кредитування в роботі банківської установи. У цьому випадку застава виконує функцію захисту прибутку.

Друга функція застави проявляється в тому, що заставу можна розглядати не тільки як інструмент зниження індивідуального кредитного ризику, що стосується певного кредиту, але і як спосіб зниження резервів, що формуються. Їхній розмір є індикатором якості кредитного портфеля та адекватності кредитної політики банку. Чим більший розмір сформованих резервів, тим більше ризикованих кредитів у портфелі комерційного банку з усіма наслідками, що звідси випливають. Недостатність коштів, що направляються банком на формування резервів, тягне необхідність зменшення капіталу. Таким чином, підтримка необхідного розміру забезпечення в процесі кредитування позбавляє банк необхідності зниження його капіталу. Постійний менеджмент якості й достатності заставного портфеля банку виконує функцію захисту капіталу. І хоча прибуток банку впливає на розмір його капіталу, однак, зважаючи на те, що при аналізі діяльності банку застосовується комплекс показників, що розраховуються з використанням окремо розміру прибутку і капіталу, ми вважаємо за доцільне виділити дві функції.

Запропоновані в дослідженні дві нові функції застави належать до кредитного портфеля в цілому і його портфельного кредитного ризику, що припускає оцінку та аналіз поряд з індивідуальним ризиком забезпечення портфельного ризику забезпечення, оцінка та керування яким покликані привести у частині забезпечення формовані резерви до адекватних розмірів і зменшити їхній негативний вплив на розмір прибутку і капіталу.

Як при кредитуванні є необхідним дотримання певних принципів, так і при використанні заставних механізмів забезпечення кредитів повинно відповідати певним принципам. Принцип (від лат. *principium* — першооснова, основа) — положення теорії, що дозволяє інтерпретувати зміст пропозицій, у тому числі й використовуваних концептів, які мають основне значення [7, с. 21]. Принципи задають єдиний для всіх припущень теорії каркас інтерпретації їхнього змісту. Нами виділено чотири основні принципи, яким повинно відповідати майно, надане в забезпечення. Ці принципи корелюють із критеріями прийнятності застави, визначеними Національним банком України у постанові № 23 [1]. Контроль дотримання банками принципів спрямований на нівелювання ризиків, властивих забезпеченню.

Принцип юридичної можливості оформлення застави. Повинна існувати юридична можливість оформити майно в іпотеку / заставу і надалі за необхідності звернути стягнення на неї шляхом відчуження або продажу. Це перший принцип, якому повинно відповідати потенційне майно або майнові права, надані в забезпечення.

Принцип ліквідності забезпечення. Дотримання принципу ліквідності полягає в тому, що майно, надане в забезпечення, повинно бути ліквідним, тільки в такому випадку воно може слугувати захистом для банку від кредитних втрат. Відсутність ліквідності означає відсутність попиту на це майно, тобто складності з його реалізацією і відшкодуванням, за рахунок цього втрат за позикою. Без аналізу ліквідності не можна правильно ухвалити рішення щодо величини заставного дисконту, заставної вартості та забезпеченості кредитних коштів.

Принцип адекватної оцінки вартості. Загальноприйняті на Україні стандарти та методологічні підходи щодо оцінки майна не вбачають відмінностей між оцінкою

ринкової вартості з метою купівлі–продажу і оцінкою з метою застави. На нашу думку, такий погляд на дане питання є помилковим. Методологія оцінки вартості майна з метою застави повинна відображати специфіку кредитних відносин (строк кредитування, наявність графіків погашення тощо), властивості майна, що закладається (строк економічного життя, сукупне зношування за термін дії кредиту тощо), його ліквідність.

Принцип достатності розміру вартості. Дохід від продажу предмета застави повинен покрити заборгованість за кредитом, нараховані, але несплачені відсотки; неустойку (пеню, штрафи), витрати на зберігання та реалізацію застави. Більшість українських і закордонних авторів розглядає забезпечення банківських позичок в основному у двох напрямках — за видами застави і його вартості. Вартість предмета застави, визначена банком при кредитуванні, повинна бути ринковою. Вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення ринкової вартості забезпечення у порівнянні із сумою основного боргу і відсотків за ним. При цьому необхідно враховувати обсяг можливих витрат на реалізацію застави у випадку невиконання позичальником своїх зобов'язань. Якщо банк не дотримується критеріїв прийнятності, а також відсутні документи, що засвідчують наявність і стан забезпечення, то банк зобов'язаний формувати резерв під кредитні ризики на всю суму основного боргу.

При існуючих підходах до оцінки забезпечення немає адекватного і якісного поділу майна, а критерієм групування слугують тільки вид і вартість застави. На наш погляд, використовувані стандарти, підходи та класифікація не дають можливості всебічного аналізу банківського забезпечення, його основних характеристик, які у випадку змушеного продажу безпосередньо впливають на строк продажу і вартість, отже, і на розмір відшкодування кредитних втрат. Крім того, центральним банком не встановлені обмеження до застосування різних видів застави щодо форм і термінів кредитування. Відповіді на поставлені питання вимагають наукового підходу та обґрунтування з метою їхнього подальшого відображення у вимогах регулятора щодо діяльності комерційних банків.

Роль застави в системі кредитного менеджменту при очевидності поставленого питання, на перший погляд, є неоднозначною. Аналіз української економічної літератури свідчить про недостатню увагу до цього питання, невирішеними залишилися питання його взаємозв'язку з функціями, що виконуються, принципами, умовами та формами кредитування. Недостатньо приділено уваги цьому питанню і в іноземних джерелах. Зростанню ролі застави як способу зниження кредитного ризику значною мірою сприяють властиві економіці перехідного періоду негативні явища: інфляція, падіння ВВП, зниження фінансової стійкості підприємств, населення тощо. У таких умовах довіра до партнера за угодою (позичальника) значною мірою знижується. У результаті місце способів забезпечення, заснованих на довірі до боржника (основного або додаткового), — гарантії, неустойки та поручительства — зайняли такі способи, що спираються на довіру до речі, а саме застава майна. І хоча вищесказане стосується перехідної економіки, у міжнародних вимогах ризик–менеджменту відображені аналогічні підходи. Так, у вимогах Базеля–II за наявності відповідних внутрішніх методик, банк може перенести ризик з позичальника на забезпечення. У такому випадку роль застави майна при ухваленні рішення про видачу кредиту має першорядне значення.

На нашу думку, визначення ролі застави майна в кредитній угоді є необхідним елементом ухвалення рішення про видачу кредиту і є невід'ємною частиною кредитної експертизи. Роль застави помилково розглядає самостійно, окремо від форм, строків та інших умов кредитування, кредитоспроможності позичальника, способів забезпечення кредиту. Наприклад, під кредит у формі овердрафту строком від трьох до шести місяців оформлення іпотеки є недоцільним, а для кредиту строком до трьох років застава товарів в обороті є ризикованою. Оцінюючи кредитоспроможність і репутацію позичальника, банк бере в заставу його майно також з метою мінімізації

розмірів резервування, тому що воно відволікає кошти банку на їхнє формування. Для нових позичальників наявність ліквідного забезпечення у вигляді сучасних працюючих основних фондів — необхідна умова одержання кредиту. Роль застави в такій кредитній операції максимальна. Застава майна дає банку можливість повернення кредиту через реалізацію предметів застави (забезпечувальна функція), стимулом до погашення для позичальника (стимулююча функція), інформацією про його бізнес (інформаційна функція), інструментом обмеження щодо залучення додаткових кредитів в інших банках (обмежувальна функція). Саме через її функції проявляється роль застави. Великого клієнта, який має гарну кредитну історію, банк готовий кредитувати і під заставу гарантії, поручительства або товарів в обороті. Однак якщо позичальник — цойно зареєстрована юридична особа, то забезпеченням може слугувати тверда ліквідна застава у вигляді нерухомості.

Таким чином, роль застави в кредитній угоді визначається через взаємозв'язок форм і строків кредитування, кредитоспроможності позичальника, способів забезпечення. Роль застави проявляється через виконання функції застави, де вона може змінюватися від гарантії повернення до інформації про товарні залишки, тобто стан бізнесу. Чим вища оцінка кредитного ризику, тим важливіша роль застави. Однак при невеликому кредитному ризику роль застави менш значна. Наявність достатнього і ліквідного забезпечення знижує кредитний ризик банку, відповідно позичальник може претендувати на більш низьку відсоткову ставку за кредитом або інші пільгові умови.

Системний погляд на роль застави (рис. 1), комплексна оцінка забезпечення у взаємозв'язку з умовами і формами кредитування дозволить банку оптимізувати умови кредитних продуктів, їхньої ризикованості та знизити ризики неповернення за рахунок відповідних способів забезпечення. Запропонований нами системний підхід є теоретичною основою для нової концепції “комплексної оцінки ризику забезпечення як складової частини кредитного ризик-менеджменту”.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що подальше дослідження теоретично-методологічних основ аналізу ризику забезпечення в системі кредитного менеджменту, способів його оцінки є актуальними та необхідними на шляху вдосконалення кредитного механізму, визначення виконання функції застави, відповідності принципам забезпеченості, мається на увазі комплексний, всебічний аналіз кількісних і якісних параметрів, властивих майну, що пропонується в забезпечення. Існує подальша необхідність у формалізації з боку НБУ цієї сфери діяльності комерційних банків. Для цього є необхідним її методологічне посилення, введення додаткових параметрів забезпечення, розробка правил структурування умов кредитних продуктів з урахуванням специфіки та форми забезпечення, застосування, поряд з індивідуальною оцінкою ризику забезпечення і портфельного підходу, оцінки портфельного ризику забезпечення.

Список використаних джерел

1. Кузнецова, Л. В. Кредитний менеджмент [Текст] : [навч. посіб.] / Л. В. Кузнецова. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. — 332 с.
2. Функция [Электронный ресурс] Новейший философский словарь. — URL : <http://www.philosophi-terms.ru/word/Функция>.
3. Оценка для целей залога: теория, практика, рекомендации [Текст] / М. А. Федотова, В. Ю. Рослова, О. Н. Щербакова, А. И. Мышанова. — М. : Финансы и статистика, 2008. — 384 с. : ил.
4. Гагауз, В. Н. Сущность и роль залога в системе кредитного менеджмента [Текст] / В. Н. Гагауз // Науковий вісник № 21 (146). — Одеса, 2011. — С. 99–118.
5. Банківська енциклопедія [Текст] / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. — 504 с. — (Інституційні засади розвитку банківської системи України)

6. Ё: Украинские банки нуждаются в 100 млрд. гривен [02.11.2009, 07:50] [Электронный ресурс] Корреспондент. — URL : <http://korrespondent.net/business/financial/1013776-ukrainskie-banki-nuzhdayutsya-v-100-mlrd-griven>.
7. Общая философия науки [Текст] : [учебн.] / В. А. Канке. — М. : Омега-Л, 2009. — 354 с. : ил. — (Университетский учебник)
8. Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків : постанова Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

*Рекомендовано до друку кафедрою банківської справи
Одеського національного економічного університету
(протокол № 16 від 11 березня 2013 року)*

Надійшла до редакції 22.03.2013

Гагауз В. Н. Функции и принципы обеспечения ссуд в кредитном менеджменте
Рассмотрены функции и принципы ссудного обеспечения. Предложен новый комплексный подход к оценке обеспечения как части кредитного риск-менеджмента.
Ключевые слова: кредитный менеджмент, функции залога, принципы обеспечения.

Gagauz, V. N. Functions and Principles of Loans in the Credit Management
The article describes the functions and principles of the loan providing. A new, integrated approach proposed to the mortgage assessment as part of the credit risk management.
Keywords: credit management, the functions of the loan, the principles of mortgage.

